ETNICZNOŚĆ W AZJI

Aneta Liszewska

ZAŁOŻENIA I PRAKTYKA POLITYKI ETNICZNEJ MALEZJI I SINGAPURU¹

Ogólnie mówiąc o Azji Południowo-Wschodniej, władze wszystkich odrodzonych państw tego regionu musiały stawić czoło wielu niekiedy bardzo zróżnicowanym i złożonym problemom o podłożu etnicznym.

W tym artykule chciałabym przedstawić, jak kwestie związane z mniejszościami narodowym rozstrzygane były w dwóch położonych na Półwyspie Malajskim państwach: Malezji i Singapurze. Oprócz bliskości geograficznej łączą je podobne doświadczenia historyczne, a momentem przełomowym były w obydwu przypadkach powojenne procesy dekolonizacyjne, prowadzące do wykształcenia w pełni niepodległych państw. Przejęcie władzy przez lokalne elity o odmiennych programach politycznych sprawiło, że od połowy XX w. rozwój tych państw przebiegał inaczej. Odmiennie ukształtowała się też polityka etniczna.

1. Programy narodotwórcze i ich ewolucja

Kompozycja etniczna Malezji i Singapuru w okresie dekolonizacji była zbliżona. Różnie przedstawiały się natomiast proporcje poszczególnych grup etnicznych. W Malezji oprócz dominujących ludów *bumiputras*² (prawie 50%) żyło około

¹ Artykuł przygotowany pod kierunkiem profesora Jana Rowińskiego.

² *Bumiputras* ('synowie ziemi') – Malajowie i inne ludy tubylcze. W niniejszej pracy terminy „bumiputra” i „Malajowie” będą, dla uproszczenia, stosowane zamiennie.

37% Chińczyków i 11% Indusów³. W Singapurze proporcje te wyglądały odwrotnie – Chińczycy stanowili 75% społeczeństwa, podczas gdy Malajów było około 17%, a Indusów – 7%⁴.

Malezja

W niepodległej Malezji funkcjonował wykształcony jeszcze w czasach kolonialnych swoisty podział „ról”. Malajowie dominowali w sferze politycznej, Chińczycy w ekonomicznej, a Indusi traktowani byli jak „młodszy partnerzy”⁵. Władze Malezji starały się stworzyć społeczeństwo oparte na współpracy poszczególnych grup etnicznych. Jednak kontynuując politykę Brytyjczyków, od początku realizowały program Specjalnych Praw dla Malajów (*Malay Special Rights*). W pierwszej kolejności skoncentrowano się na zatrudnieniu w sektorze publicznym, do którego rządzący mieli stosunkowo łatwy dostęp. Wskaźnik zatrudnienia w służbie cywilnej ustalono następująco: czterech Malajów przypadało na każdego nie-Malaja, a w sądownictwie i sektorze spraw zagranicznych wynosił on 3:1. W ten sposób udało się osiągnąć znaczny sukces, od 1957 do 1970 r. liczba zatrudnionych w służbie cywilnej Malajów wzrosła z 34,6% do 86,6%. Kolejną dziedziną promalajskiej aktywności państwa była edukacja. Tworzono instytucje mające na celu dokształcanie Malajów, hojnie przyznawano uczącym się stypendia, obniżano standardy rekrutacyjne. Znaczącą rolę odegrało Centrum Szkoleniowe RIDA (RIDA⁶ Training Center), przemianowane w 1967 r. na Instytut Technologii MARA (MARA⁷ Institute of Technology, MIT), kształcący specjalistów z różnych dziedzin oraz biznesmenów. Liczba studentów tej uczelni wzrosła z 67 w 1964 r. do 4000 w roku 1970⁸.

Lata 60. były dla Malezji okresem ożywionego wzrostu gospodarczego, który jednak nierównomiernie odczuły trzy główne grupy etniczne, co przyczyniało się do wzrostu napięć pomiędzy nimi. Malajowie chcieli w większym stopniu partycypować w korzyściach ekonomicznych, natomiast Chińczycy żądali większego

³ Lee Hwok-Aun, *Racial Inequality and Affirmative Action in Malaysia and South Africa*, Amherst 2010, s. 48.

⁴ J. L. Margolin, *National Construction, Identity Quest and Communitarian Temptations in Independent Singapore* [w:] P. Lang (red.), *Ethnic Minorities and Politics in Southeast Asia*, Frankfurt am Main 2004, s. 36.

⁵ Chua Beng Huat, *Group Rights and Democracy in Southeast Asia* [w:] Yin-wah Chu, Siu-lun Wong (red.), *East Asia's New Democracies*, London 2010, s. 236.

⁶ Urząd ds. Rozwoju Terenów Wiejskich i Przemysłu (Rural and Industrial Development Authority). Redakcja.

⁷ Malezyjska agencja rządowa Majlis Amanah Rakyat (Zaufania Publicznego) utworzona w 1966 r. Redakcja.

⁸ Lim Mah Hui, *Affirmative Action, Ethnicity and Integration: the Case of Malaysia*, „Ethnic and Racial Studies” 1985, Vol. 8, No. 2, s. 257.

dostępu do aparatu władzy⁹. W maju 1969 r. odbyły się kolejne wybory parlamentarne. Pokazały one wzrost niechęci do polityki Przymierza¹⁰, które utraciło większość 2/3 w parlamencie federalnym¹¹. Sukces partii opozycyjnych świętowano przede wszystkim w środowiskach chińskich oraz, w mniejszym stopniu, w induskich. W centrum Kuala Lumpur zbierali się demonstranci, 12 maja odbył się pochód zwolenników opozycyjnych partii chińskich (Gerakan oraz Partii Akcji Demokratycznej – Democratic Action Party, DAP). W stolicy pojawiało się coraz więcej demonstrujących Chińczyków i Indusów, wznoszących hasła ostatecznego rozprawienia się z „kwestią malajską”. Malajowie początkowo nie wdawali się w konfrontację, kiedy jednak największa partia polityczna, UMNO (United Malays National Organisation), zaapelowała do nich o zorganizowanie kontrdemonstracji, naprzeciw demonstrującym mniejszościom ruszył tłum uzbrojonych w maczety muzułmanów malajskich, wzywających do walki z niewiernymi. W nocy z 12 na 13 maja odbyło się nadzwyczajne posiedzenie najwyższych władz państwowych. Po telewizyjnym orędziu premiera Tunku Abdul Rahmana¹² wprowadzono stan wyjątkowy, do miasta wkroczyły oddziały wojskowe. Według oficjalnych statystyk w zamieszkach zginęło 206 osób, a 439 zostało rannych¹³.

Rząd zdecydował, że zażegna kryzys samodzielnie, bez potrzeby współdziałania z opozycją. Początkowo o wszczęcie konfrontacji rasowej oskarżano komunistów, ostatecznie jednak uznano, że przyczyną zamieszek były nierozwiązane problemy nierówności ekonomicznych pomiędzy Malajami a nie-Malajami¹⁴. Jedynym sposobem na zapewnienie długotrwałego pokoju, stabilności i dobrobytu w państwie wydawało się zrównanie poszczególnych grup etnicznych pod względem ekonomicznym. W tym celu należało więc „wciągnąć” Malajów do głównego nurtu gospodarki i w ten sposób usunąć „defekty” społeczeństwa wieloetnicznego.

Od początku lat 70. XX w. Przymierze zaczęło realizować nową politykę etniczną, zorientowaną na budowę państwa zdominowanego przez Malajów¹⁵. Jej przejawy widoczne były w kilku obszarach. Wprowadzono: po pierwsze – nową ideologię narodową (*Rukunegara*¹⁶), proklamowaną oficjalnie 31 sierpnia 1970 r.,

⁹ Chua Beng Huat, op. cit., s. 236.

¹⁰ Alliance Party – koalicja partii będących przedstawicielami trzech głównych grup etnicznych, rządząca w latach 1959–1974. Redakcja.

¹¹ Lim Mah Hui, op. cit., s. 236.

¹² Tunku Abdul Rahman – malajski polityk i prawnik, premier w latach 1957–1970.

¹³ A. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja*, Warszawa 2009, s. 122–123.

¹⁴ Lim Mah Hui, op. cit., s. 263.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Pojęcie dosłownie tłumaczone jest jako „Podstawowe Zasady Państwa”. Miały one stanowić wytyczne nowej narodowej koegzystencji. Ideologia opierała się na pięciu głównych zasadach: wierze w Boga, lojalności wobec króla i państwa, przestrzeganiu Konstytucji, rządach prawa oraz dobrych obyczajach i moralności. Nigdy jednak nie udało się jej wdrożyć w pełni, a wraz z rozwojem

po drugie – trzy nowe polityki narodowe: ekonomiczną, oświatową i kulturalną, po trzecie – zmiany do konstytucji i nowe ustawodawstwo¹⁷. Za najważniejszą inicjatywę uznaje się Nową Politykę Gospodarczą (*New Economic Policy*, NEP), realizowaną w latach 1971–1990¹⁸, której celem było zlikwidowanie ubóstwa oraz restrukturyzacja gospodarki, tak by zapewnić *bumiputras* do 1990 r.¹⁹ przynajmniej 30% miejsc pracy i 30% własności majątku narodowego. Lata 70. XX w. uznawane są za początek malezyjskiej akcji afirmatywnej²⁰.

Postacią kluczową dla malezyjskiej polityki etnicznej jest Mahathir bin Mohamad²¹, premier w latach 1981–2003. Po wydarzeniach 13 maja 1969 r. przyjął on postawę wyraźnie promalajską i antychińską²². Z czasem jednak jego poglądy zaczęły ewoluować w kierunku bardziej umiarkowanym. Kiedy w 1981 r. objął urząd premiera, rozpoczął proces „malaizacji”²³ kraju. Punktem ciężkości w wewnętrznej polityce państwa miała stać się sprawa kulturowej, a tym samym narodowej tożsamości. Mahathir podkreślał potrzebę wykształcenia świadomości kulturowej i narodowej u niemalajskich grup etnicznych, zwłaszcza u Chińczyków. Narzędziem integracji miał być język malajski (*bahasa*). Zakładano też, że w kształtowaniu nowej tożsamości narodowej dużą rolę powinna odegrać islamizacja państwa²⁴.

Za rządów Mahathira, równolegle do programu *Bahasa-Malaysia* i islamizacji, zrodziła się koncepcja *Bangsa Malaysia* (*Malaysian nationality*, *Malysian nation*, *Malaysian United People*). Została ona wprowadzona w życie dokumentem *Wizja 2020* (*Vision 2020*, *Wawasan 2020*), który zakłada, że silna jedność etniczna jest niezbędna dla kontynuowania rozwoju państwa, a ustanowienie *Bangsa Malaysia* jest pierwszym z *dziwiewięciu głównych wyzwania*, którym naród musi stawić czoło, aby stworzyć *w pełni rozwinięte państwo*²⁵. W *Wizji 2020*, wyzwanie to sprecyzowane jest jako ustanowienie zjednoczonego narodu malajskiego, mające-

parlamentaryzmu i coraz większą zależnością relacji rasowych od polityki gospodarczej stopniowo traciła na znaczeniu.

¹⁷ Mohamed Mustafa bin Ishak, *From Plural Society to Bangsa Malaysia: Ethnicity and Nationalism in the Politics of Nation-Building in Malaysia*, Leeds 1999, s. 79.

¹⁸ Obecnie zastąpiona przez Narodową Politykę Rozwojową (National Development Policy, NDP).

¹⁹ Lim Mah Hui, op. cit., s. 263.

²⁰ Zdaniem części badaczy akcja afirmatywna obserwowana była od początku niepodległości. Po roku 1969 nastąpił jednak jej kulminacyjny etap.

²¹ Mahathir bin Mohamad (ur. w 1925 r.), malezyjski polityk, premier w latach 1981–2003 (był najdłużej rządzącym premierem Malezji). Od początku kariery politycznej związany z UMNO.

²² Boon Kheng Cheah, *Malaysia: the Making of a Nation*, Singapore 2002, s. 199.

²³ K. Tomala, *Emigracja chińska w krajach Azji Południowo-Wschodniej. Problemy asymilacji*, Wrocław 1987, s. 328.

²⁴ Ibidem, s. 329.

²⁵ Ooi Kee Beng, *Bangsa Malaysia: Vision or Spin?* [w:] Saw Swee Hock, K. Kesavapany (red.), *Malaysia: Recent Trends and Challenges*, Singapore 2006, s. 50.

go poczucie powszechnego i wspólnego przeznaczenia. Musi to być naród żyjący w pokoju, zintegrowany terytorialnie i etnicznie, dążący do harmonii i partnerstwa, lojalny politycznie i oddany sprawom narodowym²⁶. Pojęcie *Bangsa Malaysia* miało w pewnym sensie zastąpić ekskluzywną kategorię *bumiputra*, była to bowiem doktryna *malezyjska*, a nie *malajska*, *chińska* czy *indyjska*. W odpowiedzi na sceptyczne reakcje nie-Malajów premier podkreślał, że odrzuca ona asymilację jako *przyszłość Malesji* i nie wymaga zerwania z kulturą, religią czy językiem. Jej celem było stworzenie narodu, którego członkowie identyfikują się ze swoim państwem, mówią językiem *bangsa* i przestrzegają konstytucji²⁷.

Zgodnie z założeniami lepsza pozycja ekonomiczna Malajów oraz promowana jednocześnie wieloetniczność szkół, miejsc pracy i osiedli mieszkalnych miały zapewnić większą stabilność państwa oraz integrację narodu, wzrost tolerancji i wzajemnego zrozumienia. Tymczasem uprzywilejowani Malajowie z jednej strony, a dyskryminowani Chińczycy i Indusi z drugiej tworzyli w rzeczywistości zamknięte enklawy²⁸. Władze Malesji, zamiast koncentrować się na organizowaniu przestrzeni społeczno-ekonomicznej dla wszystkich grup etnicznych, „układały się” z nimi, jedną wyraźnie faworyzując²⁹. Warto też zauważyć, że akcja afirmatywna miała poprawić sytuację wszystkich *bumiputras*. Tymczasem niemalajskie grupy etniczne (np. Kadazan, Iban, Orang Asli), stanowiące około 10% populacji Malesji, w niewielkim stopniu zostały objęte polityką rządu i właściwie nie odczuły jej skutków³⁰.

Singapur

Przedstawiciele Partii Akcji Ludowej (People's Action Party, PAP), która zaczęła sprawować władzę w niepodległym Singapurze, często podkreślali kruchość państwowości Singapuru, a jako jedną z podstawowych słabości wymieniali skomplikowaną sytuację etniczną. Rząd prowadził więc szereg działań mających na celu zwalczenie tej przeszkody.

Oficjalny plan rządowy zakładał zapewnienie „wielorasowości” społeczeństwa. Pomimo znacznych różnic występujących w ramach poszczególnych grup etnicznych każdy Singapurczyk został przydzielony do jednej z czterech kategorii etnicznych (Chińczycy, Malajowie, Indusi, inni), która wpisywana była do jego dowodu tożsamości³¹. Głównym zadaniem stała się unifikacja systemu edukacji, opartego

²⁶ [Http://www.wawasan2020.com/vision/p2.html](http://www.wawasan2020.com/vision/p2.html) [dostęp: 15 kwietnia 2012].

²⁷ Ooi Kee Beng, op. cit., s. 53.

²⁸ Ibidem, s. 216.

²⁹ Lee Hwok-Aun, op. cit., s. 68.

³⁰ Lee Hock Guan, *Affirmative Action in Malaysia*, „Southeast Asian Affairs” 2005, s. 222.

³¹ L. Z. Rahim, *Whose Imagined Community?*, Racism and Public Policy Conference Paper, Durban 2001, s. 12.

na języku angielskim. Każda grupa etniczna musiała obowiązkowo uczyć się także swojego „języka ojczystego” – Chińczycy dialektu mandaryńskiego, Malajowie malajskiego³², a Indusi tamilskiego, bengalskiego lub hindi³³. Pojawiły się przy tym liczne kontrowersje, na przykład ludność pochodzącą ze Sri Lanki i Pakistanu zakwalifikowano jako Indusów, zatem uczyła się języka tamilskiego, z którym nigdy wcześniej nie miała styczności³⁴. Również wielu Chińczyków ucierpiało z powodu zaklasyfikowania do jednej kategorii. Część z nich nigdy nie posługiwała się językiem mandaryńskim, tylko dialektem prowincji, z których się wywodziła. W ich domach mówiono bowiem właśnie w tym dialekcie lub po angielsku³⁵.

Kolejnym elementem polityki wielorasowej było zachęcanie poszczególnych grup etnicznych do kultywowania swoich tradycji kulturalnych, na przykład obchodzenia różnego rodzaju świąt (chińskiego Nowego Roku, malajskiego święta Hari Raya, indyjskiego Święta Świąteł)³⁶.

Rząd podejmował też pewne kroki zmierzające do wyrównywania szans słabszych liczebnie i ekonomicznie Malajów oraz Indusów: studenci pochodzenia malajskiego byli zwolnieni na przykład z czesnego na Uniwersytecie Narodowym, Malajowie mieli też łatwiejszy dostęp do miejsc pracy w instytucjach rządowych. W efekcie biznes prywatny nadal zdominowany był przez Chińczyków, jednak znaczną część niższych i średnich urzędników państwowych stanowili Malajowie i Indusi³⁷.

Niespodziewana zmiana polityki PAP nastąpiła w 1979 r., a wyrażała się w hasle: „Więcej mówić w języku mandaryńskim, a mniej w dialektach”. Był to pierwszy krok do resinizacji Singapuru oraz upowszechnienia ideologii „politycznego neokonfucjanizmu”. W 1980 r. wprowadzono Specjalny Plan Pomocy (*Special Assistance Plan*, SAP), który przekształcał dziewięć szkół średnich w elitarne instytucje z *chińską atmosferą*, mające za zadanie promowanie języka mandaryńskiego³⁸. Uczniowie chińscy nadal mieli obowiązek uczenia się tego języka jako ojczystego, natomiast przedstawiciele pozostałych grup etnicznych mogli wybierać między językiem właściwym dla ich mniejszości a językiem mandaryńskim. Władze zakładały, że wraz z rozpowszechnieniem znajomości języka mandaryńskiego uda się rozpropagować preferowane przez nie wartości konfucjańskie, któ-

³² V. Chua, *Kinship, Ethnic Segregation and Multiculturalism in Singapore: A Relational Study*, „Asian Journal of Social Science” 2009, No. 37, s. 680.

³³ Chua Beng Huat, op. cit., s. 233.

³⁴ L. Z. Rahim, op. cit., s. 12.

³⁵ J. L. Margolin, op. cit., s. 37.

³⁶ C. H. Lande, *Ethnic Conflict, Ethnic Accommodation, and Nation-Building in Southeast Asia*, „Studies in Comparative International Development” 1999, Vol. 33, No. 4, s. 106.

³⁷ Ibidem, s. 107.

³⁸ J. L. Margolin, op. cit., s. 41.

rym przypisywano wówczas znaczący wpływ na sukces gospodarczy i utrzymanie dyscypliny politycznej w Singapurze³⁹.

Twórca tej państwowości Lee Kuan Yew oczekiwał, że przedstawiciele wszystkich grup etnicznych dostosują się do wyimaginowanego wzoru *singapurskiego Chińczyka*, zinternalizują chińskie wartości i będą *jak Chińczycy*. Staną się materialistami, skoncentrowanymi na edukacji i permanentnym doskonaleniu oraz pracy, żyjącymi w poczuciu nieustannego strachu przed porażką bądź okazaniem słabości. W minimalnym stopniu planowano zachować podziały etniczne, jednak brano pod uwagę możliwość „pozbycia się” niektórych aspektów kultury mniejszości, jeśli kolidowałyby z nową narodową ideologią⁴⁰.

Polityka realizowana w praktyce przez PAP od początku lat 80. XX w. bardziej zdaje się przypominać asymilację niż budowanie społeczeństwa wieloetnicznego. Władzom zależy jednak na łączeniu obydwu strategii. Dominacja chińskich wartości miała gwarantować dobrobyt, a respektowanie praw wszystkich grup etnicznych – pokój i społeczną harmonię⁴¹.

2. Współczesna sytuacja mniejszości

Malezja liczy obecnie ponad 29 mln mieszkańców. Jej skład etniczny wygląda następująco: Malajowie 50,4%, Chińczycy 23,7%, ludy tubylcze (Dayak-Iban, Kadazan-Dusun, Bajau, Bidayuh, Orang Asli) 11%, Indusi 7,1%, inne 7,8%. Singapur zamieszkuje 5,4 mln ludzi. Chińczycy stanowią 76,8%, Malajowie – 13,9%, Indusi – 7,9%, a pozostałe grupy etniczne – 1,4%. Zgodnie z danymi z 2000 r. główne religie Malezji to: islam – 60,4%, buddyzm – 19,2%, chrześcijaństwo – 9,1%, hinduizm – 6,3%, konfucjanizm, taoizm i inne tradycyjne chińskie propozycje filozoficzno-etyczne i religie – 2,6%, inne religie – 1,5%, a 0,8% deklaruje ateizm. W Singapurze kwestia religii kształtuje się następująco: buddyzm wyznaje 42,5% ludności, islam – 14,9%, taoizm – 8,5%, hinduizm – 4%, chrześcijaństwo – 14,6%, inne religie – 0,7%, natomiast żadnej religii nie wyznaje 14,8%.

³⁹ L. Z. Rahim, op. cit., s. 13.

⁴⁰ M. D. Barr, J. Low, *Assimilation as Multiracialism: The Case of Singapore's Malays*, „Asian Ethnicity” 2005, Vol. 6, No. 3, s. 167.

⁴¹ Ibidem, s. 168.

a. Pozycja gospodarcza

Malezja

Do dnia dzisiejszego widoczne są różnice w dochodach gospodarstw domowych i poziomie życia poszczególnych grup etnicznych zamieszkujących Malezję, jednak wskaźniki dochodów nie-Malajów do dochodów *bumiputra* pokazują, że stają się one coraz mniej wyraźne. O ile w roku 1970 wskaźnik dochodów Chińczyków do dochodów *bumiputra* wynosił prawie 2,4%, o tyle wartość ta spadła do 1,7% w 1990 r. i po okresie niewielkiego wzrostu wróciła do tego samego poziomu w 2004 r. Dla wskaźnika dochodów Indusów do *bumiputra* dane te kształtują się odpowiednio na poziomie: 1,8% w 1970 r., 1,3% w latach 1990 i 2004. Ponadto w obydwu przypadkach widoczny jest trend spadający⁴².

W 1957 r. dochody gospodarstw domowych kształtowały się dla poszczególnych grup następująco: Chińczycy – 1,975 M\$, Malajowie – 1,125 M\$, Indusi – 475 M\$. Jeszcze większe dysproporcje występowały przy dochodzie *per capita*, który plasował się odpowiednio na poziomie: 848 M\$, 359 M\$, 691 M\$⁴³. Fakt, że przeciętny Chińczyk zarabiał ponad dwukrotnie więcej niż Malaj, należący do większości dominującej politycznie i posiadającej zagwarantowane konstytucyjnie przywileje, musiał wzbudzać sprzeciw. Odpowiedzią na to była promalajska polityka rządu, która jednocześnie dyskryminowała inne grupy etniczne i w znacznym stopniu przyczyniła się do wydarzeń 13 maja 1969 r. Kryzys pokazał, że realizowana w pierwszych latach niepodległości strategia narodowościowa była nieskuteczna. Rząd zdecydował się zatem na intensyfikację akcji afirmatywnej⁴⁴.

Realizacja założeń NEP rozpoczęła się od tworzenia przedsiębiorstw państwowych i innych instytucji, które były odpowiedzialne za rozwiązywanie konkretnych, przypisanych do ich specyfiki, problemów gospodarczych⁴⁵. Jednym ze szczegółowych założeń NEP było zapewnienie *bumiputras* 30% udziałów we własności wszystkich przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych do 1990 r. W 1969 r. udziały w spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością należały w 90,5% do Chińczyków, w 5,9% do Malajów i w 3,6% do Indusów. Rząd, działając na mocy art. 153 Konstytucji, wprowadził szereg programów mających poprawić sytuację Malajów. Nie były to jednak działania nastawione na wzmocnienie ich konkurencyjności, a przede wszystkim ustanawianie limitów dotyczących zatrudnienia w sektorze publicznym, dostępu do uczelni publicznych czy przyznawanych licencji i kontraktów

⁴² Lee Hwok-Aun, op. cit., s. 141.

⁴³ Firdaus Hj. Abdullah, *Affirmative Action Policy in Malaysia: To Restructure Society, to Eradicate Poverty*, „Ethnic Studies Report” 1997, Vol. 15, No. 2, s. 199.

⁴⁴ Ibidem, s. 202.

⁴⁵ Ibidem, s. 203.

rządowych. Także wspomniane wyżej instytucje realizowały specjalne programy i dostarczały kapitału na rozwój malajskiej przedsiębiorczości⁴⁶. Działając za pośrednictwem licznych spółek zależnych, PERNAS⁴⁷ praktycznie zmonopolizował najbardziej dochodowe sektory ubezpieczeń, obrotu nieruchomościami i operacji giełdowych⁴⁸. Podobnie funkcjonowały inne korporacje państwowe, na przykład utworzone w 1974 r. przedsiębiorstwo PETRONAS, przejmujące monopol w zakresie poszukiwania i eksploatacji złóż ropy naftowej. Rząd stopniowo przejmowało też kontrolę nad górnictwem i przemysłem kauczukowym.

Na mocy *Ustawy o koordynacji przemysłu (Industrial Coordination Act)* wprowadzono obowiązkowe minimalne limity zatrudnienia Malajów także w przedsiębiorstwach prywatnych⁴⁹. Banki państwowe zobowiązane były do udzielania przynajmniej 12% swoich kredytów *bumiputras*, przy czym wartość ta wzrosła w 1976 r. do 20%. Banki prywatne natomiast przynajmniej 3% swoich kredytów musiały przyznawać małym przedsiębiorcom (od 1975 r. – 10%). W 1972 r. powołano Przedsiębiorstwo Gwarancji Kredytowych (Credit Guarantee Corporation, CGC), które ubezpieczało 60% kredytów udzielanych małym przedsiębiorcom przez banki komercyjne. W 1973 r. CGC gwarantowała kredyty o wartości 1,9 mln dolarów, z czego ok. 53% przyznano Malajom. W roku 1977 wartość ta wzrosła do 480,4 mln dolarów, w tym 42% dla Malajów⁵⁰.

Pozycja gospodarcza Malajów rosła także w związku z napływem zagranicznych inwestycji. Kiedy zagraniczne przedsiębiorstwo tworzyło w Malezji spółkę typu *joint venture* z kapitałem rodzimym, zawierane porozumienie musiało gwarantować odpowiednią liczbę udziałów dla przedsiębiorstw należących do *bumiputras*⁵¹.

Jednak ustawodawstwo NEP dawało też pośrednio możliwość bogacenia się Chińczykom, którzy zręcznie wykorzystywali liczne luki w przepisach. Powszechne były tak zwane układy Ali-Baba, w których Malajowie (Ali) przekazywali potajemnie uzyskane licencje i inne przywileje przedsiębiorcom niemalajskim (Baba). Prawie 75% licencji przyznanych Malajom na eksploatację drewna było wykorzystywane w rzeczywistości przez przedstawicieli innych grup etnicznych. Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku licencji na handel ryżem⁵².

Wiele celów realizowanej w latach 1971–1990 Nowej Polityki Gospodarczej osiągnięto. Poziom ubóstwa został znacznie zredukowany. W roku 1970 wynosił on 52,4%, a w roku 1990 – 6,5% (w roku 1999 – 5,5%). Dla Malajów zmniejszył

⁴⁶ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 127.

⁴⁷ Perbadanan Nasional (National Trading Corporation). Redakcja.

⁴⁸ A. Jelonek, *Dylematy konsocjonalizmu: przypadek Malezji*, Warszawa 2004, s. 216.

⁴⁹ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 127.

⁵⁰ Lim Mah Hui, op. cit., s. 266.

⁵¹ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 128.

⁵² A. Jelonek, op. cit., s. 219.

się z 65,9% do 20,8%, dla Chińczyków – z 27,5% do 5,7%, a dla Indusów z 40,2% do 8,0%⁵³. Zdecydowanie poprawiła się też sytuacja ekonomiczna Malajów, którzy zyskali również w dziedzinie edukacji i na rynku pracy.

Część naukowców podkreśla, że wśród Malajów bogaciły się przede wszystkim osoby blisko związane z elitami władzy⁵⁴. Jednak od początku lat 80. XX w. widoczny jest także rozwój malajskiej klasy średniej, złożonej przede wszystkim z przedsiębiorców, mniej uzależnionych od pomocy państwa, będących w stanie konkurować z Chińczykami. Jednocześnie zmienia się rola społeczności chińskiej w malezyjskiej gospodarce z „chińskiej społeczności biznesowej” (*Chinese business community*) na mniej „groźną” „chińską społeczność w malezyjskim biznesie” (*Chinese in Malaysian business*)⁵⁵.

Malezyjska akcja afirmatywna miała też niekorzystne skutki, i to nie tylko dla mniejszości. Od końca lat 90. XX w. coraz częściej podkreśla się jej negatywne konsekwencje przede wszystkim dla samych Malajów⁵⁶. Zdecydowanie osłabiona została ich umiejętność konkurowania na rynku, a pozycja państwa zmierzającego do budowania społeczeństwa opartego na wiedzy uległa pogorszeniu. Powstała też swego rodzaju kultura zależności, Malajowie są bowiem przyzwyczajeni, że nie muszą pracować tak ciężko jak inni, aby osiągnąć pożądane wykształcenie czy sukces zawodowy⁵⁷.

W 1991 r. NEP została zastąpiona Narodową Polityką Rozwojową, której nadrzędnym celem nadal była jedność narodowa – niezbędna podstawa politycznej i społecznej stabilności oraz rozwoju gospodarczego⁵⁸. Podtrzymano także główne założenia NEP: eliminację ubóstwa oraz restrukturyzację gospodarki. Większą uwagę przywiązano jednak do jakościowej, a nie tylko ilościowej poprawy sytuacji Malajów. Po kryzysie finansowym z 1997 r. wprowadzane były kolejne strategie, w ramach których troska o uprzywilejowaną pozycję *bumiputras* pozostawała niezmiennie jednym z głównych zadań⁵⁹.

⁵³ Lee Hock Guan, op. cit., s. 219.

⁵⁴ A. Jelonek, op. cit., s. 219.

⁵⁵ H. Singh, *Ethnic Conflict in Malaysia Revisited*, „Commonwealth & Comparative Politics” 2001, Vol. 39, No. 1, s. 55.

⁵⁶ Ibidem, s. 212.

⁵⁷ Ibidem, s. 222.

⁵⁸ <http://www.malaysiamerdeka.gov.my/v2/en/achievements/services/167-1991-dasar-pembangunan-nasional> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

⁵⁹ H. A. Zakaria, K. Suzaina, *Ethnic Conflict, Prevention and Management: The Malaysian Case* [w:] K. Snitwongse, W. S. Thompson (red.), *Ethnic Conflict in Southeast Asia*, Singapore 2005, s. 56.

Singapur

Zróżnicowanie etniczne społeczeństwa Singapuru wpływa na zróżnicowanie poziomu życia. Świadczą o tym chociażby wskaźniki pokazujące średni dochód miesięczny. Dla Chińczyków wynosił on w 2006 r. 6520 S\$, dla Indusów – 5940 S\$, a dla Malajów – 3850 S\$⁶⁰. Mniejszość indyjska charakteryzuje się ponadto największym rozwarstwieniem, skupia największą liczbę ludzi biednych⁶¹. Dochody poszczególnych grup rosną sukcesywnie od lat 80. XX w. W przypadku Malajów zauważalne jest jednak wolniejsze tempo wzrostu, a tym samym rosną dysproporcje dochodowe pomiędzy poszczególnymi grupami.

Na trudną sytuację ekonomiczną Malajów wpływa szereg czynników. Dzieci pochodzące z ubogich malajskich rodzin nie zdobywają odpowiedniego wykształcenia, a co za tym idzie: otrzymują nisko płatną pracę. Błędne koło ubóstwa zamyka się. Ważnym elementem tej polityki była kwestia mieszkalnictwa państwowego w Singapurze i związanych z nią następstw.

W 1989 r. władze państwa-miasta rozpoczęły realizowanie polityki limitów etnicznych (*Ethnic Integration Policy*) w zakresie mieszkalnictwa państwowego. W ramach nowej polityki ustalono, na jakim maksymalnym poziomie mogą się kształtować proporcje współistnienia poszczególnych grup etnicznych w blokach i osiedlach. Kiedy określone limity zostały osiągnięte, ograniczano również sprzedaż mieszkań i domów na rynku wtórnym. Żadna transakcja sprzedaży nie mogła naruszać ustalonych proporcji, jeśli na przykład osiągnięto limit Chińczyków w danym bloku, nie-Chińczyk nie mógł sprzedać mieszkania Chińczykowi⁶². Zgodnie z deklaracjami ówczesnego ministra rozwoju narodowego limity określone były z uwzględnieniem zróżnicowania etnicznego społeczeństwa oraz zakładanego zapotrzebowania na mieszkania państwowe ze strony poszczególnych grup⁶³. Polityka dotyczyła zarówno nowych, jak i już zamieszkanymi bloków oraz nieruchomości zajmowanych i wynajmowanych⁶⁴. Instytucją odpowiedzialną za administrowanie, finansowanie i obsługę prawną mieszkalnictwa publicznego jest powołana w 1960⁶⁵ r. Komisja ds. Mieszkalnictwa i Rozwoju (Housing and Development Board, HDB). Zważając, że ponad 80% populacji zajmuje mieszkania

⁶⁰ Key Household Income Trends 2006, http://www.kbrisingapura.com/singapore_highlight/house_hold_income_2006.pdf [dostęp: 16 kwietnia 2012].

⁶¹ M. Wong, *Estimating the Impact of the Ethnic Housing Quotas in Singapore*, Pennsylvania 2011, s. 5.

⁶² Ibidem, s. 2.

⁶³ Sin Chih Hoong, *The Quest for a Balanced Ethnic Mix: Singapore's Ethnic Quota Policy Examined*, „Urban Studies” 2002, Vol. 39, No. 8, s. 353.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 423.

państwowe i do tej pory w Singapurze nie ma dla nich realnej alternatywy: limity te mają znaczący wpływ na etniczne ukształtowanie społeczeństwa Singapuru⁶⁶.

Polityka limitów etnicznych wprowadzona została w celu promocji integracji rasowej i harmonii. Uznaje się ją za sukces, jednak od wielu lat pojawiają się także głosy podważające jej skuteczność. Podkreśla się, że Singapurczycy są narodem nowoczesnym, świadomym swojego zróżnicowania etnicznego, z którym zresztą spotykają się na co dzień w szkole czy w pracy, tworzenie sztucznych podziałów staje się więc swego rodzaju farsą⁶⁷. Ponadto ważne zagadnienie interakcji międzyetnicznych sprowadzane jest do pobieżnych relacji społecznych polegających na wspólnym zamieszkiwaniu w tym samym budynku⁶⁸.

Postuluje się także pewne zmiany w określaniu limitów, przede wszystkim rozdzielenie kategorii „Indusi i inni” na dwie odrębne grupy. Według spisu z 2010 r. limity dla Chińczyków i Malajów są o około 10% wyższe od ich procentowego udziału w całym społeczeństwie. W przypadku „Indusów i innych” różnica ta wynosi tylko około 0,5%, co jest spowodowane zwiększeniem się liczby „innych” z 1,4% w 2000 r. do 3,3% w 2010 r.⁶⁹ Kolejny pomysł zakłada różnicowanie wysokości limitów w poszczególnych blokach, na przykład w jednym miejscu granica wynosiłaby 80% Chińczyków i 20% Indusów, a w innym 80% Indusów i 20% Chińczyków. Zapewniłoby to większą swobodę wyboru miejsca zamieszkania przy jednoczesnym zachowaniu idei polityki etnicznej⁷⁰.

b. Miejsce w życiu społecznym i kulturalnym

Malezja

Wartości, normy i doświadczenia są przekazywane kolejnym pokoleniom poprzez edukację. Jest to też narzędzie mogące ułatwiać integrację narodu. Nie dziwi więc fakt, że w Malezji od pierwszych lat niepodległości dużą wagę przywiązywano do wypracowania skutecznego systemu oświaty. W 1961 r. weszła w życie *Ustawa edukacyjna (Education Act)*. Zgodnie z jej postanowieniami do 1967 r. we wszystkich państwowych szkołach podstawowych oraz we wszystkich szkołach dofinansowywanych przez rząd język malajski miał być głównym językiem na-

⁶⁶ Ibidem, s. 353.

⁶⁷ <http://theonlinecitizen.com/2011/02/race-issues-in-singapore-is-the-hdb-ethnic-quota-becoming-a-farce/> [dostęp: 15 kwietnia 2012].

⁶⁸ Sin Chih Hoong, *The Interpretation of Segregation Indices in Context: The Case of P* in Singapore*, „National Institute for Social Work” 2002, Vol. 54, No. 3, s. 423.

⁶⁹ <http://theonlinecitizen.com/2011/02/race-issues-in-singapore-is-the-hdb-ethnic-quota-becoming-a-farce/> [dostęp: 15 kwietnia 2012].

⁷⁰ Ibidem.

uczania. Założenie to nie zostało wprowadzone w terminie, a Malajowie oskarżali rząd o zbytnią pobłażliwość w tej kwestii, zwłaszcza że nauczanie w języku malajskim nadal powszechne było tylko do poziomu szkoły średniej. Mniejszości również nie były zadowolone z polityki rządu, zabiegały bowiem o wielojęzyczność edukacji. Lata 1957–1969 prowadziły więc do polaryzacji społeczeństwa w kwestii języka i edukacji.

Po zamieszkach w maju 1969 r. polityka edukacyjna musiała ulec zmianie. Gabinet Komisji Edukacji przygotował nowy raport, w którym zalecał m.in. zrównanie dostępu do edukacji, poprawienie możliwości uzyskania wyższego wykształcenia młodym ludziom pochodzącym z pokrzywdzonych grup, rozwijanie większej świadomości moralnych i etycznych wartości obywatelstwa wśród dzieci w wieku szkolnym. Ponadto język malajski miał zastąpić angielski we wszystkich angielskich szkołach, nie zmieniała się natomiast sytuacja w szkołach chińskich i induskich⁷¹. W latach 1970–1985 powstało pięć nowych uczelni wyższych, w których ustalono odpowiednie limity przyjęć dla poszczególnych grup etnicznych. Symbolem nowej polityki miał być Narodowy Uniwersytet Malezji (Universiti Kebangsaan Malaysia), w którym malajski był jedynym językiem wykładowym. Na początku lat 70. powstał – jak wcześniej wspomniano – Instytut Technologii MARA, przeznaczony wyłącznie dla *bumiputras*. Znacznie zwiększyły się wydatki państwa na edukację, a poszczególne instytucje i przedsiębiorstwa fundowały liczne stypendia, przede wszystkim dla *bumiputras*⁷². Nowa polityka przyniosła zamierzone efekty. W 1970 r. studenci pochodzili w 40,2% ze środowisk malajskich, w 48,9% z chińskich i w 7,3% z induskich. W 1985 r. wartości te stanowiły odpowiednio: 63%, 29,7% oraz 6,5%⁷³.

Mniejszości znalazły się w trudnym położeniu. Jednak ich wysiłki, przede wszystkim społeczności chińskiej, w celu utrzymania języka, tradycji i kultury nie ustawały. Politycy reprezentujący chińską mniejszość zabiegali o korzystne dla niej zmiany, aczkolwiek efekty nie były spektakularne. Wielu rodziców decydowało się na kształcenie dzieci za granicą (w 1985 r. więcej malezyjskich Chińczyków studiowało za granicą niż w kraju⁷⁴), co generowało znaczne koszty⁷⁵. Z powodu limitów nałożonych na szkoły i uczelnie państwowe niezbędne stało się także tworzenie placówek prywatnych. Ich liczba wzrasta zwłaszcza od połowy lat 90. XX w., kiedy to weszła w życie *Ustawa o prywatnej wyższej edukacji (Private Hi-*

⁷¹ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 111.

⁷² Ibidem, s. 112.

⁷³ Lee Hwok-Aun, op. cit., s. 53.

⁷⁴ Ibidem, s. 54.

⁷⁵ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 113.

gher Education Act), umożliwiająca powstawanie płatnych wyższych uczelni nadających tytuły naukowe⁷⁶.

Malezyjska akcja afirmatywna znacznie poprawiła sytuację *bumiputras* na rynku pracy. Z punktu widzenia omawianego zagadnienia istotniejszy jest jednak problem, czy przyczyniła się jednocześnie do pogorszenia sytuacji mniejszości. Jeśli chodzi o poszczególne grupy etniczne, to w latach 1995–2004 odsetek siły roboczej posiadającej wyższe wykształcenie wzrósł wśród Malajów z 11,4% do 18,8%, wśród Chińczyków z 12% do 21,1%, a wśród Indusów z 9,5% do 16,9%⁷⁷. W tym samym okresie wzrosło jednak bezrobocie wśród Malajów posiadających wyższe wykształcenie (z 3,8% do 4,8%), podczas gdy w przypadku Chińczyków trend był odwrotny (spadek z 2,3% do 1,9%). Najbardziej wzrosło bezrobocie wśród wykształconych Indusów (z 2,6% do 4,8%)⁷⁸.

W znacznym stopniu zmieniła się także struktura rynku pracy w Malezji. *Bumiputras*, mimo iż nadal dominują w rolnictwie, istotnie zwiększyli swój udział wśród zatrudnionych w sektorze produkcyjnym oraz na stanowiskach w administracji, urzędach i w tzw. wolnych zawodach⁷⁹. Odbywało się to na ogół kosztem pozostałych grup etnicznych, przy dużym wsparciu ze strony władz.

Jak już wspomniano, sytuację niemalajskich grup etnicznych komplikuje fakt, że w zdecydowanej większości nie wyznają one islamu. Islam, będący religią państwową, ma widoczny wpływ na wszystkich obywateli Malezji. Muzułmański sąd religijny może na przykład zdecydować o pozbawieniu władzy rodzicielskiej rodzica, którego współmałżonek nie przeszedł na islam. Poza tym muzułmanie starają się w sposób pośredni ograniczać możliwość wyznawania innych religii. Nie zgadzają się na używanie przez chrześcijan malajskiego słowa „bóg”, ich zdaniem jest ono bowiem zarezerwowane wyłącznie dla Allaha. Ponadto niemuzułmańskie świątynie muszą być budowane w odległości co najmniej 100 metrów od muzułmańskiego sąsiedztwa, podczas gdy meczety mogą powstawać wszędzie. O ile więc w państwie znajduje się dużo starych niemuzułmańskich miejsc modlitwy, o tyle powstawanie nowych jest ograniczane licznymi procedurami⁸⁰.

Singapur

Konstytucja Singapuru gwarantuje Malajom, jako ludowi tubylczemu, specjalne prawa. Praktyka pokazała jednak, że są to na ogół tylko formalne deklaracje.

⁷⁶ Lee Hwok-Aun, op. cit., s. 54.

⁷⁷ Ibidem, s. 128.

⁷⁸ Ibidem, s. 130.

⁷⁹ Ibidem, s. 132.

⁸⁰ <http://www.minorityrights.org/10815/comment-amp-analysis/ethnic-and-religious-discrimination-big-challenge-for-malaysias-minorities.html> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

W rzeczywistości w pierwszych latach niepodległości Malajowie dostawali bardzo ograniczone wsparcie na edukację, a swojego języka używali (poza stosunkami w ramach społeczności) rzadziej niż w okresie kolonialnym.

Jak już wspomniano, początkowo mniejszości miały obowiązek uczenia się zarówno języka angielskiego, jak i swojego języka ojczystego. Od początku lat 80. XX w., wraz z nową ideologią zakładającą resinizację Singapuru, języki mniejszości zaczęły być dyskryminowane na rzecz mandaryńskiego. W ten sposób absolwenci szkół, w których nie uczy się w języku mandaryńskim, znaleźli się w dużo gorszej sytuacji od swoich chińskich kolegów. Właściwie pozbawieni są oni szansy na karierę polityczną, mają też trudności w znalezieniu zatrudnienia. Problem zaczyna się już na poziomie przedszkoli. Oficjalnie nie są one częścią systemu edukacji, jednak dzieci zaczynające naukę w szkole podstawowej, nieposiadające wyniesionych z przedszkola podstaw, mają duże trudności, tworzą swego rodzaju getta, a ich status nie zmienia się już do końca edukacji⁸¹. Przedszkola są drogie, wielu malajskich rodziców nie stać na posyłanie tam swoich dzieci. Nie jest to jednak jedyna przyczyna nieproporcjonalnie małej liczby dzieci malajskich w przedszkolach⁸². Większym problemem okazuje się niechęć do bezdusznych, nastawionych na naukę wyłącznie pod kątem przyszłych egzaminów przedszkoli tworzonych przez PAP. Istnieją też przedszkola dla dzieci Malajów, nauczające wartości muzułmańskich i podstawowych zasad wiary. Są one jednak dużo droższe, a tym samym – mniej dostępne⁸³. Dzieci malajskie są dyskryminowane w szkołach także z powodu wyznawanej religii. Zdarzało się usuwanie małych muzułmanek ze szkoły, ponieważ nosiły zakazane hidżaby, podczas gdy na przykład Sikhowie mają prawo uczęszczać do publicznych szkół w turbanach⁸⁴.

Od pierwszych lat niepodległości problemem było też blokowanie Malajom dostępu do służby w armii i policji albo wręcz usuwanie ich ze stanowisk, które wcześniej zajmowali. Politykę tę motywowano względami bezpieczeństwa narodowego⁸⁵, obawiano się bowiem, że ze względu na pochodzenie etniczne i wyznawaną religię Malajowie będą bardziej lojalni wobec sąsiednich krajów muzułmańskich niż wobec własnego państwa⁸⁶. Podejrzenia te były tym bardziej krzywdzące, że z badań prowadzonych przez instytucje naukowe wynikało, iż Malajowie są bardziej lojalni wobec Singapuru niż którakolwiek inna grupa etniczna⁸⁷.

⁸¹ M. D. Barr, J. Low, op. cit., s. 175.

⁸² Ibidem, s. 178.

⁸³ Ibidem, s. 177.

⁸⁴ <http://www.minorityrights.org/?lid=5224&tmpl=printpage> [dostęp: 15 kwietnia 2012].

⁸⁵ J. L. Margolin, op. cit., s. 40.

⁸⁶ L. Z. Rahim, op. cit., s. 18.

⁸⁷ Ibidem.

Także malajskie stowarzyszenia, zarówno religijne, jak i niemające takiego charakteru, były powszechnie podejrzewane o niezadowolenie z rządu albo o nielojalność wobec Singapuru. Stowarzyszenia religijne zakładane były pod zwierzchnictwem Islamskiej Rady Religijnej Singapuru (Muslim Religious Council of Singapore), a pozostałe – Rady Głównej Malajskich Organizacji Kulturalnych Singapuru (Central Council of Malay Cultural Organisations Singapore), kontrolowanej przez Biuro Spraw Malajskich PAP.

Jednym z nielicznych przejawów działania państwa na rzecz mniejszości było ustanowienie w 1981 r. Rady Edukacji Dzieci Muzułmańskich (Majlis Pendidikan Anak-Anak Islam, MENDAKI). Jej celem była poprawa jakości edukacji na poziomie społeczności i z jej wsparciem (obowiązkowe składki pobierane od Malajów i gromadzone w Centralnym Funduszu Oszczędnościowym). MENDAKI odnosiła pewne sukcesy, w związku z czym w 1989 r. rozszerzono jej działalność na rozwiązywanie głównych problemów społecznych mniejszości (narkotyki, duży współczynnik rozwodów, duża liczba uczniów niekończących szkół, ubóstwo). Problem ubóstwa dotyczył także innych mniejszości, utworzono więc bliźniacze instytucje dla Indusów (Stowarzyszenie Rozwoju Indusów Singapurskich) i dla Chińczyków (Rada Rozwoju Chińczyków). Zauważalna była silna tendencja do przenoszenia odpowiedzialności za dobrobyt społeczny na instytucje mniejszościowe. Trudności sprawiała jednak duża dysproporcja w poziomie zamożności poszczególnych grup etnicznych. Bogate społeczności chińskie mogły znacznie skuteczniej pomagać swoim ubogim członkom niż ubodzy Malajowie sobie nawzajem⁸⁸.

Władze uchylają się od odpowiedzialności za ewidentnie słabszą pozycję społeczno-ekonomiczną Malajów, tłumacząc ją deficytem kulturowym mniejszości, przywiązaniem do negatywnych wartości i postaw, niskim stopniem zintegrowania z resztą społeczeństwa. Te i podobne deklaracje sprzyjają wytworzeniu się negatywnego stereotypu, a w efekcie dyskryminowaniu Malajów w zatrudnieniu. Z badań wynika, że malajscy specjaliści, poszukujący pracy w zawodzie, zderzają się często z murem nie do przebicia. Problemem jest też powszechna nieznamość języka mandaryńskiego wśród mniejszości, podczas gdy jest on na ogół wymagany przy rekrutacji do lokalnych firm, prowadzonych zazwyczaj przez Chińczyków. Malajowie często padają ofiarą dyskryminacji w zatrudnieniu, także ze względu na wyznawaną religię. Sytuacja zaostrzyła się zwłaszcza po zamachach z 11 września 2001 r., od kiedy islam jest powszechnie utożsamiany z terroryzmem, również w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Podczas rozmów rekrutacyjnych kobiety pytane są o tradycyjny strój muzułmański, a konkretnie o to, czy zrezygnują z noszenia hidżabu w miejscu pracy. Odpowiedź negatywna na ogół spotyka się z utratą szansy na zatrudnienie. Lee Kuan Yew, były premier

⁸⁸ Ibidem.

Singapuru i wciąż niezwykle wpływowa osobistość, pytany w jednym z wywiadów w 2003 r. o możliwość rozwiązania tego problemu odpowiedział: *takie jest życie w społeczeństwie wielorasowym*⁸⁹. Jego słowa pokazują, jakie jest stanowisko rządu w tej sprawie: Malajowie, żyjący w społeczeństwie wieloetnicznym, muszą się przyzwyczaić do tego rodzaju niedogodności. Brak działań eliminujących dyskryminację jest zresztą zupełnie naturalny, skoro władzom zależy na propagowaniu przede wszystkim wartości chińskich, a obecność obcych kultur jest tolerowana tylko o tyle, o ile są one neutralne⁹⁰.

Słabsza pozycja Malajów widoczna jest w strukturze zatrudnienia w Singapurze. Zajmują oni przede wszystkim stanowiska związane z produkcją i sprzedażą. Zdecydowanie brakuje ich natomiast wśród kadry zarządzającej⁹¹.

c. Udział w życiu politycznym

Malezja

System rządów ukształtowany w Malezji zwany jest konsocjonalizmem. W ramach systemu tworzona jest duża koalicja, złożona z elit politycznych reprezentujących różne społeczności, proces podejmowania decyzji oparty jest na proporcjonalności etnicznej, kompromisie i konsensusie, i jest częściowo odpolityczniony⁹².

Jak już wspomniano, pierwsze władze Malezji wywodziły się z Przymierza – koalicji trzech partii będących przedstawicielami trzech głównych grup etnicznych. Po zamieszkach w maju 1969 r. rozszerzono zakres współpracy. Wszystkie lokalne koalicje skonsolidowano na poziomie krajowym w ramach Frontu Narodowego (Barisan Nasional, BN)⁹³. Poszczególne partie początkowo reprezentowały interesy popierających je grup etnicznych. Z czasem przekształcały się one jednak w typowe ugrupowania polityczne, oparte na zasadach patronatu, w znacznym stopniu zaangażowane w różnego rodzaju walki frakcyjne⁹⁴.

Mniejszość chińska uważa, że jako największa malezyjska mniejszość oraz znacząca siła gospodarcza powinna mieć zagwarantowany proporcjonalny wpływ na politykę. Od pierwszych lat niepodległości jej interesy reprezentowały zawsze przynajmniej jedna partia wchodząca w skład koalicji (MCA) oraz kilka partii opozycyjnych (przede wszystkim DAP i Gerakan). Do 1969 r. Chińczycy godzili

⁸⁹ M. D. Barr, J. Low, op. cit., s. 170.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ <http://app1.mcys.gov.sg/portals/0/summary/publication/ProgressofMalayCommunity.pdf> [dostęp: 20 maja 2012].

⁹² H. Singh, op. cit., s. 48.

⁹³ A. Jelonek, E. Trojnar, op. cit., s. 134.

⁹⁴ Ibidem, s. 137.

się z tym, że zajmują pozycję mniejszości podporządkowanej rządowi Malajów⁹⁵. Jednak kiedy w latach 70. XX w. rząd zintensyfikował akcję afirmatywną, politycy chińskiego pochodzenia musieli coraz częściej upominać się o prawa reprezentowanej mniejszości.

W roku 1969 władze Malezji zdecydowały się na szerokie wykorzystanie *Ustawy o bezpieczeństwie wewnętrznym (Internal Security Act, ISA)*, która pozwalała ministrowi spraw wewnętrznych na bezterminowe zatrzymywanie bez procesu każdego obywatela, jeśli uzasadniały to względy bezpieczeństwa, ładu społecznego czy rozwoju gospodarczego. Oficjalnym powodem stosowania ISA było najczęściej zagrożenie dla pokoju etnicznego. W latach 70. i 80. zatrzymano w ten sposób ponad 3 tys. osób. Pierwszymi ofiarami padli przywódcy DAP i Gerakan⁹⁶. Od 1969 r. obowiązywała też *Ustawa o działalności wywrotowej*, zakazująca wszelkich aktów podsycających wrogość i złą wolę pomiędzy narodowościami czy klasami społecznymi zamieszkującymi Malezję oraz niedopuszczająca kwestionowania wszelkich uprawnień, statusu, przywilejów i prerogatyw chronionych przez III część Konstytucji oraz jej art. 152, 153 i 181. Ustawa wykorzystywana była do tłumienia dyskusji dotyczących najbardziej kontrowersyjnych tematów i dotyczyła najczęściej członków partii opozycyjnych⁹⁷.

Do 2008 r. dominacja UMNO i realizowanej przez nią polityki akcji afirmatywnej nie była podważana. Sytuacja zmieniła się jednak po wyborach parlamentarnych z marca 2008 r. Wydarzenie to bywa porównywane do wyborów z maja 1969 r., z tą jednak różnicą, że nie towarzyszyły mu przemoc i otwarty konflikt⁹⁸. W wyborach marcowych BN zdobyła 63% miejsc w parlamencie, natomiast 37% przypadło opozycji, startującej jako Pakatan Rakyat (Pakt Ludowy), a skupionej wokół osoby Anwara Ibrahima⁹⁹. Jeśli chodzi o poszczególne grupy etniczne, to największy zwrot w kierunku opozycji widoczny był wśród Indusów (35%) i Chińczyków (30%)¹⁰⁰. Czynnikiem, który w znacznym stopniu zmienił malezyjską scenę polityczną, był program wyborczy przywódcy opozycji, Anwara Ibrahima. Deklarował on m.in. zakończenie akcji afirmatywnej oraz zastąpienie ce-

⁹⁵ Mohamed Mustafa bin Ishak, op. cit., s. 214.

⁹⁶ A. Jelonek, op. cit., s. 203.

⁹⁷ Ibidem, s. 205.

⁹⁸ Moznah Mohamad, *Malaysia – Democracy and the End of Ethnic Politics?*, „Australian Journal of International Affairs” 2008, Vol. 62, No. 4, s. 442.

⁹⁹ Anwar bin Ibrahim (ur. w 1947 r.), wicepremier Malezji w latach 1993–1998, wielokrotny minister. W 1998 r. oskarżony o korupcję i sodomie został skazany na karę pozbawienia wolności, którą odbywał do 2004 r., po czym przez 5 lat miał zakaz pełnienia funkcji politycznych. W 2008 r. wrócił na scenę polityczną, wygrywając wybory uzupełniające w okręgu Permatang Pauh i stając się liderem opozycji.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 447.

łów NEP bardziej sprawiedliwym pod względem etnicznym Nowym Programem Gospodarczym (*New Economic Agenda*)¹⁰¹. Na korzyść opozycji działały też konflikty i napięcia w ramach BN, przede wszystkim pomiędzy UMNO a jej niemałajskimi koalicjantami¹⁰².

Czy akcja afirmatywna w Malezji ostatecznie zostanie zakończona, pokaże najbliższa przyszłość. Przed władzami stoi też wyzwanie utrzymania równowagi religijnej, etnicznej i regionalnej pomiędzy poszczególnymi partnerami politycznymi¹⁰³.

Singapur

Podział etniczny społeczeństwa Singapuru został zinstytucjonalizowany także w życiu politycznym. Jednym z założeń reformy prawa wyborczego z 1988 r. było stworzenie Okręgów Wyborczych Reprezentacji Grupowej (*Group Representation Constituency*, GRC). W okręgach tych wybieranych jest przynajmniej 25% parlamentarzystów (pozostali wybierani są w okręgach jednomandatowych), wyborcy głosują na całe grupy. Celem wprowadzenia GRC miało być zapewnienie mniejszościom adekwatnej reprezentacji w parlamencie¹⁰⁴ przez to, że w każdej grupie reprezentującej okręg musi znaleźć się przynajmniej jeden reprezentant ludności malajskiej, indyjskiej lub innej grupy mniejszościowej. O reprezentacji mniejszości w grupie decyduje prezydent. Obecnie w dziewięciu okręgach wybierani są Malajowie, a w sześciu Indusi i przedstawiciele innych mniejszości¹⁰⁵.

Utworzenie GRC miało zagwarantować mniejszościom udział w rządzeniu. Jest to jednak pomysł często krytykowany. W rzeczywistości bowiem mniejszości mają zagwarantowane tylko 15 miejsc, a dominująca PAP może, poprzez głosowanie na grupy, łatwiej osiągnąć sukces wyborczy¹⁰⁶. Ponadto obowiązek wystawiania przynajmniej jednego kandydata mniejszościowego podkreśla różnice narodowościowe i utrudnia umacnianie jedności Singapurczyków. Jest tak dlatego, iż mniejszość, świadoma, że bez polegania na większości nie dostanie się do parlamentu, nastawia się negatywnie do owej większości, która z kolei utwierdza się w przekonaniu, że mniejszość sama nie jest w stanie nic osiągnąć¹⁰⁷. Udział

¹⁰¹ Ibidem, s. 452.

¹⁰² Ibidem, s. 454.

¹⁰³ Ibidem, s. 456.

¹⁰⁴ Parliamentary Elections Act, art. 8A, <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p;id=39e23f33-a3c5-440f-a76e-8c8d25c30d46;orderBy=relevance;query=singapore%20elections%20act;rec=1;resUrl=http%3A%2F%2Fstatutes.agc.gov.sg%2Faol%2Fsearch%2Fsummary%2Fresults.w3p%3BorderBy%3Drelevance%3Bquery%3Dsingapore%2520elections%2520act#legis> [dostęp: 15 kwietnia 2012].

¹⁰⁵ http://www.elections.gov.sg/elections_type_electoral.html [dostęp: 15 kwietnia 2012].

¹⁰⁶ J. L. Margolin, op. cit., s. 42.

¹⁰⁷ <http://www.helium.com/items/87439-singapores-group-representation-constituencies-considered> [dostęp: 15 kwietnia 2012].

w rządzeniu utrudnia mniejszościom także wspomniany już system edukacji, promujący obywateli bogatych, posługujących się językiem mandaryńskim i uczęszczających do elitarnych szkół, czyli *de facto* Chińczyków¹⁰⁸.

Dominującą siłą polityczną jest od momentu odzyskania niepodległości PAP. Oprócz niej istnieją legalnie także partie opozycyjne, mają one jednak niewielki wpływ na rządzenie państwem. Oficjalne statystyki nie ujawniają, w jaki sposób rozkładają się głosy wyborców, jeśli chodzi o ich status etniczny. Nie można zatem stwierdzić, że mniejszości są dyskryminowane przez brak odpowiedniej reprezentacji w parlamencie, chociaż dominacja partii rządzonej przez Chińczyków sprzyja faworyzowaniu właśnie tej grupy. W Singapurze zauważalne są także wyraźne odstępstwa od etnopolitycznej solidarności, czego przykładem jest opozycyjna Demokratyczna Partia Singapuru, której przewodniczy dobrze wykształcony, wywodzący się z klasy średniej Chińczyk, Chee Soon Juan. Prawdopodobne jest zatem stopniowe odsuwanie PAP od monopolistycznej władzy na skutek formowania się nowej generacji, którą bardziej niż pochodzenie etniczne łączyć będą poziom wykształcenia i status społeczny¹⁰⁹.

d. Pozycja prawna mniejszości narodowych i grup etnicznych

Malezja

Malezyjska Komisja Konstytucyjna rozpoczęła swoje prace już w 1946 r. Członkowie Komisji podróżowali po całym kraju, zapoznając się z systemami prawnymi poszczególnych sułtanatów. Rok później przedstawiony został obszerny raport będący owocem przeprowadzonych badań¹¹⁰. Zgodnie z zaleceniami członków Komisji Konstytucja w art. 153 zobowiązuje króla do stania na straży specjalnej pozycji Malajów i mieszkańców stanów Sabah i Sarawak oraz do sankcjonowania interesów innych społeczności¹¹¹. Dalsza część artykułu wymienia poszczególne obowiązki władcy. Musi on m.in. rezerwować dla Malajów i mieszkańców stanów Sabah i Sarawak odpowiednią proporcję stanowisk w administracji publicznej, stypendiów, nagród i innych podobnych przywilejów w dziedzinie edukacji i szkoleń przyznawanych przez rząd federalny oraz zezwoleń i licencji wymaganych przy prowadzeniu działalności gospodarczej¹¹². Ponadto art. 89 Konstytucji uprawnia rząd do wyznaczania pewnych obszarów jako Ziemi Zastrzeżonej dla

¹⁰⁸ M. D. Barr, J. Low, op. cit., s. 173.

¹⁰⁹ J. S. Fetzer, *Election Strategy and Ethnic Politics in Singapore*, „Taiwan Journal of Democracy” 2008, Vol. 4, No. 1, s. 152.

¹¹⁰ A. Jelonek, E. Trojnar, op. cit., s. 88.

¹¹¹ <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/malaysia.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

¹¹² Ibidem.

Malajów (*Malay Reservation Land*), gdzie tylko Malajowie mogą nabywać własność. Prawa te nie mogą być zmieniane w zwykłym trybie ustawodawczym. Artykuł 152 stanowi, że językiem państwowym jest malajski, a art. 3 uznaje islam za religię Federacji. W art. 160 zdefiniowano także samo pojęcie Malajów, określając ich – poza czynnikiem terytorialnym – jako osoby wyznające islam, posługujące się zazwyczaj językiem malajskim i stosujące się do malajskich zwyczajów¹¹³.

Konstytucja zapewnia Malajom uprzywilejowaną pozycję w państwie, co nie oznacza dyskryminacji innych grup etnicznych. Co więcej, gwarantuje ona liczne prawa mniejszościom. Szczególnie ważne są przepisy dotyczące wolności religii, gdyż właściwie każda malezyjska grupa wyznaje inną religię: Malajowie – islam, Chińczycy – buddyzm, Indusi – hinduizm, część przedstawicieli poszczególnych grup etnicznych wyznaje też chrześcijaństwo¹¹⁴. Kwestii religii dotyczy art. 3 Konstytucji. Stanowi on, że islam jest religią państwową, ale inne religie mogą być praktykowane w każdej części Federacji. W art. 11 zagwarantowane są prawa każdego człowieka do wyznawania i praktykowania swojej religii oraz do propagowania jej (z uwzględnieniem zakazu propagowania jakiegokolwiek religii, doktryny lub poglądów wśród muzułmanów). Ponadto, na mocy art. 11 ust. 3, każda grupa religijna ma prawo do decydowania o sprawach swojej religii, ustanawiania i utrzymywania instytucji o celach religijnych lub charytatywnych oraz do nabywania i posiadania własności oraz administrowania nią zgodnie z prawem. Działania związane z kwestiami religijnymi nie mogą także godzić w porządek publiczny, zdrowie publiczne i moralność¹¹⁵. Artykuł 8 Konstytucji gwarantuje wszystkim równość wobec prawa i możliwość korzystania z równej ochrony prawnej oraz zakazuje dyskryminacji ze względu na religię, rasę, pochodzenie lub miejsce urodzenia. Artykuł 10 przewiduje wolność słowa, zgromadzeń i stowarzyszeń¹¹⁶.

Mimo że Konstytucja reguluje newralgiczne kwestie religijne w sposób dosyć obszerny, nie można pominąć kilku pojawiających się wątpliwości. Po pierwsze, w ustawie zasadniczej nie stwierdzono jednoznacznie, czy Malezja jest państwem świeckim, czy islamskim. Wśród konstytucjonalistów stanowiska na ten temat są podzielone, mimo iż w 1988 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że chociaż islam jest religią Federacji, to jest ona państwem świeckim¹¹⁷. Tymczasem ciągle podkreślanie

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ <http://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/document3/Teks%20Ucapan/28062011/KERTAS%20KERJA%20HYDERABAD%20-%20RIGHTS%20TO%20RELIGION%20AND%20OTHER%20MINORITIES%5B1%5D.docx,%20Tan%20Sri%20Raus.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

¹¹⁵ <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/malaysia.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ <http://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/document3/Teks%20Ucapan/28062011/KERTAS%20KERJA%20HYDERABAD%20-%20RIGHTS%20TO%20RELIGION%20AND%20OTHER%20MINORITIES%5B1%5D.docx,%20Tan%20Sri%20Raus.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

zarówno przez polityków, jak i przez sądy znaczenia wartości islamskich w życiu społecznym, politycznym oraz w prawie Malezji rodzi wśród mniejszości obawy, że państwo to staje się muzułmańską teokracją¹¹⁸.

Drugi problem dotyczy możliwości zmiany religii. Zarówno prawnie, jak i praktycznie jest to możliwe dla wszystkich niemuzułamanów¹¹⁹. Co do możliwości rezygnacji z islamu, zdania są podzielone. Znany jest kazus Liny Joy, muzułmanki, która przeszła na chrześcijaństwo. Kiedy zwróciła się o naniesienie odpowiednich zmian w jej dowodzie osobistym, sąd uznał, że nie mogła ona skutecznie skorzystać z zagwarantowanych w art. 11 Konstytucji praw, gdyż naruszało to porządek publiczny¹²⁰. Lina Joy musiała zwrócić się z oświadczeniem o apostazji do sądu zajmującego się sprawami islamu (Syariah Court), mimo iż nie jest to uregulowane prawnie, a poza tym sąd ten nigdy nie przychylił się do tego typu wniosków. W tym przypadku powołano się na art. 160 Konstytucji, który definiuje Malajów, jako osoby wyznające islam. W związku z powyższym każdy etniczny Malaj musi wyznawać swoją religię do końca życia. Każdy muzułmanin, który nie jest Malajem, może porzucić islam, jeśli uzyska zgodę odpowiedniej instytucji religijnej¹²¹.

Trzeci problem, który nierozzerwalnie wiąże się z poprzednimi, to konflikty jurysdykcyjne pomiędzy sądami cywilnymi i sądem islamskim, wynikające m.in. z kwestii dopuszczalności apostazji czy ważności małżeństw mieszanych¹²².

Singapur

Odlączenie się Singapuru od Malezji i utworzenie niepodległego państwa, pociągało za sobą konieczność stworzenia nowego, w pełni samodzielnego systemu prawnego. 22 grudnia 1965 r. parlament przyjął obowiązującą już w czasach Federacji Malajów Konstytucję Singapuru (z mocą wsteczną od 9 sierpnia 1965 r.) oraz Akt Niepodległości Republiki Singapuru. Rząd nie zamierzał tworzyć nowej konstytucji, istniała jednak konieczność dostosowania jej regulacji do istniejącej wówczas w państwie sytuacji etnicznej i rasowej. Już w styczniu 1966 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Komisji Konstytucyjnej, w skład której wchodziło jedenastu

¹¹⁸ Thio Li-ann, *Constitutional Accommodation of the Rights of Ethnic and Religious Minorities in Plural Democracies: Lessons and Cautionary Tales from South-East Asia*, „Pace International Law Review” 2010, Vol. 22, s. 82.

¹¹⁹ <http://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/document3/Teks%20Ucapan/28062011/KERTAS%20KERJA%20HYDERABAD%20-%20RIGHTS%20TO%20RELIGION%20AND%20OTHER%20MINORITIES%5B1%5D.docx,%20Tan%20Sri%20Raus.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

¹²⁰ Thio Li-ann, op. cit., s. 75.

¹²¹ Ibidem, s. 77.

¹²² <http://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/document3/Teks%20Ucapan/28062011/KERTAS%20KERJA%20HYDERABAD%20-%20RIGHTS%20TO%20RELIGION%20AND%20OTHER%20MINORITIES%5B1%5D.docx,%20Tan%20Sri%20Raus.pdf> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

znawców prawa, pochodzących z różnych społeczności etnicznych i religijnych. Komisji przewodniczył Wee Chong Jin¹²³, pierwszy Sędzia Najwyższy Singapuru¹²⁴.

Najtrudniejszym zadaniem było stworzenie katalogu podstawowych praw i wolności. Komisja postawiła sobie za cel stworzenie *nowego świata*, w którym zamiast społeczeństwa opartego na zasadzie *jedna rasa, jeden język, jedna religia* funkcjonować będzie *zjednoczony, wielorasowy, wolny i demokratyczny naród*, którego obywatele będą mieli równe prawa i równe obowiązki¹²⁵. Zgodnie z powyższym założeniem, w myśl zasady, że żaden obywatel nie może mieć ani mniej, ani więcej praw niż inni, raport odrzucał wszelkie prawa grup mniejszościowych. *Model wolności i demokracji* wzorowany był na konstytucji szwajcarskiej, według której ludzie reprezentujący różne rasy i języki mogą ze sobą współpracować, i miał gwarantować *jedność wśród różnych ludzi i różnych religii*. Twórcy raportu dostrzegali jednak wyraźnie różnice pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi, zwłaszcza specjalny status Malajów będących ludem tubylczym, i obligowali rząd do troski o interesy mniejszości rasowych i religijnych w Singapurze¹²⁶.

Część IV Konstytucji zawiera uregulowania dotyczące podstawowych wolności. Kluczowy jest art. 12, w którym wyrażona została zasada równości wobec prawa oraz uprawnienie do jednakowej ochrony praw wszystkich osób. Następnie pojawia się zakaz dyskryminacji ze względu na religię, rasę, pochodzenie czy miejsce urodzenia. Artykuł 14 statuuje wolność słowa, wolność pokojowych zgromadzeń, wolność stowarzyszania się. Z punktu widzenia omawianego zagadnienia ważny jest art. 15, wyrażający wolność wyznawania, praktykowania i propagowania swojej religii. Podkreślone są także prawa grup religijnych do prowadzenia spraw swojej religii, ustanawiania i utrzymywania instytucji o celach religijnych lub charytatywnych oraz nabywania i posiadania własności i zarządzania nią zgodnie z prawem.

Część VII Konstytucji Singapuru poświęcona jest Radzie Prezydenckiej ds. Praw Mniejszości. Generalną funkcją Rady jest rozpatrywanie i raportowanie wszelkich spraw zgłoszonych jej przez rząd lub parlament, mających wpływ na jakiegokolwiek społeczności etniczne lub religijne. Część XIII zawiera przepisy ogólne. Zgodnie z art. 152, rząd ponosi odpowiedzialność za stałą troskę o interesy mniejszości etnicznych i religijnych w Singapurze. Konstytucja potwierdza też specjalną pozycję Malajów jako ludności tubylczej i nakłada na rząd obowiązek ochrony, wspierania, popierania i promowania ich politycznych, oświatowych, religijnych, ekono-

¹²³ Wee Chong Jin (1917–2005), od 1957 r. sędzia Sądu Najwyższego Singapuru, w latach 1963–1990 Sędzia Najwyższy Singapuru, w latach 1992–2005 przewodniczący Rady Prezydenckiej ds. Harmonii Religijnej.

¹²⁴ Thio Li-ann, op. cit., s. 11–12.

¹²⁵ Ibidem, s. 13.

¹²⁶ Ibidem, s. 14.

micznych, socjalnych i kulturalnych interesów oraz języka malajskiego. Artykuł 153 zobowiązuje parlament do wprowadzania przepisów regulujących sprawy islamu oraz do stworzenia rady mającej doradzać prezydentowi w sprawach związanych z islamem¹²⁷.

Wnioski

W Malezji, mimo powracających co pewien czas napięć i niepokojów, stosunki pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi można uznać za pokojowe. Również w Singapurze dyskryminacja została sprowadzona do minimum. Obydwa państwa zarówno odniosły znaczące sukcesy, jak i doznały licznych niepowodzeń. Trudno porównywać programy polityki etnicznej realizowane przez obydwie państwa. W ramach podsumowania warto natomiast podkreślić, że przed obydwoma krajami stoi jeszcze wiele wyzwań.

Niewątpliwym sukcesem władz Malezji było uspokojenie dialogu etnicznego. Malajowie są coraz bardziej świadomi, że dla zapewnienia pokoju i stabilności w państwie muszą współpracować z przedstawicielami pozostałych grup etnicznych. Zadaniem dla rządzących jest zatem zrównoważenie polityki etnicznej, znalezienie „złotego środka”, który pozwoli Malajom zachować swoje przywileje, a jednocześnie nie będzie dyskryminował mniejszości.

Władzom Singapuru udało się zbudować *harmonijne społeczeństwo wielorazowe*. Przyczyniły się do tego w znacznym stopniu polityka mieszkaniowa, a także oparcie systemu edukacji na języku angielskim. Niepokojąca wydaje się natomiast coraz większa dominacja kultury chińskiej i języka mandaryńskiego oraz wartości konfucjańskich. Rządzący niewątpliwie powinni zwrócić większą uwagę na potrzebę promocji także kultur grup mniejszościowych.

Pewne kroki należy podjąć nie tylko w celu poprawy sytuacji mniejszości, ale też, ze względu na ich wagę, dla zapewnienia pokoju i stabilności wewnętrznej państw. Działania te mogą i powinny przyczynić się do większej integracji w ramach regionu, a także, co będzie naturalną ich konsekwencją, do wzrostu znaczenia państw na arenie międzynarodowej. Władze Malezji i Singapuru są świadome problemów, wydaje się też, że działają na rzecz ich rozwiązywania (o czym świadczy chociażby zaproszenie przez rząd Singapuru specjalnego sprawozdaw-

¹²⁷ <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p;ident=eccf7d2-911b-4f23-a496-a71da84bb612;query=Status%3Acurinforce%20Type%3Aact,sl%20Content%3A%22constitution%22;rec=5;resUrl=http%3A%2F%2Fstatutes.agc.gov.sg%2Faol%2Fsearch%2Fsummary%2Fresults.w3p%3Bquery%3DStatus%253Acurinforce%2520Type%253Aact,sl%2520Content%253A%2522constitution%2522> [dostęp: 20 kwietnia 2012].

cy Rady Praw Człowieka ONZ ds. współczesnych form rasizmu, dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z tym nietolerancji). W przyszłości sytuacja grup mniejszościowych zamieszkujących Malezję i Singapur może się więc poprawiać, należy jednak oczekiwać, że będą to zmiany stopniowe, powolne i zapewne nie-pozbawione meandrów.